

הערות והארות בפיוטי ההושענות

מתוך 'אוצר מפרשי ההושענות' – 'מכון ירושלים'

בימים אלו יצא לאור עולם על ידי 'מכון ירושלים' ספר 'אוצר מפרשי ההושענות' – יצירת מופת חדשה, נדירה ומקורית, שלא היה בדומה לה עד עתה. ב'אוצר' זה כונסו לפונדק אחד פירושים וביאורים, רמזים ולקחי מוסר, שנאמרו ושנכתבו על ידי גדולי הדורות ראשונים ואחרונים, ומפרשי הסידורים והמחזורים, על פיוטי ההושענות.

פירושי הראשונים על ההושענות, כמו: הרוקח, מחזור ויטרי ופירושים נוספים מכתבי יד מתקופת הראשונים, אשר היו מפוזרים עד עתה בקבצים ובספרים שונים, באו ב'אוצר' זה לראשונה מוגהים ומתוקנים, בתוספת הארות והערות השוואות וציונים. ה'אוצר' גם כולל, משא ומתן, קושיות ותירוצים בדברי הפייטן, וכן הגדרות הלכתיות ונפקא מינות רבות היוצאות מדבריו – מאלו שנאמרו על ידי גדולי הדורות, ואף מאלו שנידונים ומתבדרין בבי מדרשא בכל שנה ושנה. מלבד זאת, מובא ב'אוצר' ליקוט נפלא על דרך הדרש, מאמרותיהם של צדיקי הדורות שנאמרו בפני קהל מרעיתם בימי חג הסוכות.

פיוטי ההושענות אשר יסדם רבי אלעזר הקליר לאומרם בשעת ההקפות בחג הסוכות, נכתבו ברובם במליצה ובחידה, וגונזים בתוכם 'אוצרות' גדולים של מדרשי אגדות חז"ל – כלשונו של הגאון רבי עקיבא איגר באגרת, על פיוטי הקליר: "כל דבריו מיוסדים על פי מדרשות אגדות ורזי התורה". על כן טרחו ויגעו עורכי הספר, בחיפוש אחר חיפוש, לגלות מקורות ממקראות התנ"ך, מן התלמודים והמדרשים, מן ה'זוהרים' והתרגומים – לכל תיבה ותיבה שבפיוטי ההושענות. ועד כמה שידם היתה מגעת, זכו בסייעתא דשמיא לגלות ולהראות באצבע, כיצד דברי הפייטן נובעים המה ממעיינות תורתנו הקדושה.

'אוצר מפרשי ההושענות' כולל בין היתר: מבוא רחב בענייני מנהגי ההקפות ופיוטי ההושענות – שורשיהן ומקורותיהן. מבוא ליום 'הושענא רבה', עם דברי הרוקח על 'הושענא רבה' – בתוספת הארות והערות. מאמר נפלא ומקיף בענין תפילת 'אני והו הושיעה נא', הכולל את כל ביאורי הראשונים והאחרונים, משא ומתן רחב ביסוד בקשה זו [כגון: למה יסדו כדעת רבי יהודה, למה נשתנו שני שמות אלו, למה הקדימו שם 'אני' לשם 'יהו' ועוד], ובאופן כתיבת תיבה 'יהו' וניקודה. תקוותינו, כי בחג הסוכות הבא עלינו לטובה, יהנו רבים לאור גדול זה, אשר מאז שיסד הקליר את פיוטי ההושענות לא בא כבושם הזה. ונזכה 'להבין שמועות' אשר 'מפיך נשמעות', ובקרוב נשמע קול מבשר – מבשר ואומר: 'קול תנה ישועות לעם עולם, לְדָוִד וּלְזָרְעוֹ עַד עוֹלָם'. מביאים אנו בזאת מספר דוגמאות של פנינים – הארות והערות, מתוך אוצר גדול זה.

א. 'הושע נא תל תלפיות' ('אָבֶן שְׁתִּיָּה').	ונמצא, שבית המקדש נקרא: 'תלפיות', על
'למען תל תלפיות מוצא מים' ('תַּעֲנֶה	שם: 'תל' – פיות, ואם כן צריך ביאור מהו
אֲמוֹנִים').	שכינה הפייטן את בית המקדש: 'תל תלפיות',
בית המקדש נקרא 'תלפיות' – על שם	והרי שמו הוא: 'תלפיות', ולמה הוסיף לו 'תל'
הכתוב (שה"ש ד, ד): 'כִּמְגִדֵּל דָּוִד צִוְּאָרֶךְ בְּנוֹי	נוסף.
לְתַלְפִּיּוֹת'. ובגמרא בברכות (ל, א) דרשו: 'בְּנוֹי	ויש לפרש בכוונתו, שהנה 'תל' הוא גם
לְתַלְפִּיּוֹת' – תל שכל פיות פונים בו.	מלשון חורבן ושממה [כמו: 'והיתה תל עולם'

מוריה, שנה שלושים ושתיים, גליון ט–יב (שפא–שפד), תשרי תשע"ד •

והעריך את האש ואת העצים, והעריך אותו עליהם. — הרי שערך אברהם את האש ואת העצים, ועליהם הניח את יצחק בנו.

וביאר הרד"ל שם, שאברהם אבינו עשה כן, משום שכך הוא הדין בקרבנות ציבור, כדכתיב (ויקרא א, ז): 'וְעָרְכוּ עֲצִים עַל הָאֵשׁ, ודרשו ב'תורת כהנים' (ויקרא דבורא דנדבה פ"ה): 'עצים על גבי האש, ולא האש על גבי עצים'. ולכך קודם סידר אברהם את האש ועליה ערך את העצים, כסדר ודין קרבן עולה.

זהו שיסוד הפייט: 'לְמַעַן בֶּן הַנֶּעֱקָד עַל עֲצִים וְאֵשׁ' — שנעקד יצחק על עצים אשר על האש. (הגרי"ז סולובייצ'יק זצ"ל).

ד. והנה מלשון הפייטן: 'לְמַעַן בֶּן הַנֶּעֱקָד עַל עֲצִים וְאֵשׁ', משמע שמעשה העקידה היה על גבי העצים והאש שעל המזבח. ואילו בפסוק נאמר: 'וַיִּבֶן שָׁם אֲבִרָהָם אֶת הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת הָעֵצִים וַיַּעֲקֵד אֶת יִצְחָק בְּנוֹ וַיֵּשֶׁם אֹתוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֲצִים' — משמע מסדר הכתוב, שקודם עקד אברהם את יצחק בידי וברגליו, ורק לאחר שעקדו, העלהו על גבי המזבח.

אמנם מצאנו בתרגום יונתן כתב: 'וְכַפַּת יֵת יִצְחָק בְּרִיה וְשׁוֹי יֵתִיה עַל מִדְּבָחָא לְעִיל מִן קִיסִין. וְאוֹשִׁיט אֲבִרָהָם יֵת יְדִיה וְנָסִיב יֵת סָפִינָא לְמִיכַס יֵת בְּרִיה עָנִי וְאָמַר יִצְחָק לְאֲבִי פָּפוֹת יֵתִי יְאוֹת דְּלֹא אֲפָרְכִיס מִן צַעֲרָא דְּנַפְשִׁי וְנִדְחִי לְגֹבָא דְחַבְלָא וְיִשְׁתַּפַּח פְּסוּלָא בְּקֶרְבָּנָךְ'.

מבואר, ששתי עקידות היו. אחת, קודם שהעלהו על גבי המזבח, והשנייה, לאחר שהעלהו, כשבקש יצחק: 'אוסרני בידי ורגלי, שהנפש חצופה היא, עד שלא נראה המאכלת באה, ואזדעזע ואפסל מקרבן, בבקשה אבי, כדי שלא יעשה בי מום' (תנחומא פר' וירא סי' מו). — ואז שוב כפתו אביו.

ועקידה זו שחזר ועקד אברהם את יצחק היטב על גבי המזבח, אותה אנו מזכירים לזכות: 'לְמַעַן בֶּן הַנֶּעֱקָד עַל עֲצִים וְאֵשׁ'. ה. 'לְמַעַן גִּבּוֹר הַנֶּאֱבָק עִם שָׂר אֵשׁ' (לְמַעַן

(דברים יג, יז), 'וישימה תל עולם שממה' (יהושע ח, כח), והנה גם לאחר חורבן הבית, כל פיות פונות אליו בתפילה, כמו שאמרו בירושלמי (ברכות פ"ד ה"ה): עד כדון בבנינו, בחורבנו מניין, אמר רבי אבון, 'בְּנוֹי לְתַלְפִּיּוֹת' — תל שכל הפיות מתפללין עליו. והיינו שלעולם הוא כבנוי ועומד, שאף על פי שחרב, לא זזה השכינה משם לעולם. וזהו שקרא הפייט לבית המקדש בחורבנו: 'תַּל תַּלְפִּיּוֹת', שגם בהיותו תל שממה, הרי הוא תל שהכל פונים אליו בתפילה. (שיחה שלימה).

ב. 'הוֹשֵׁעַ נָא דָּגָן מִדִּלְקָת' ('אֲדָמָה מְאָרֶר'). כל פיוט זה מיוסד על מקראות התנ"ך, וגם פיסקא זו: 'דָּגָן מִדִּלְקָת' מיוסדת על הפסוק שנאמר בתוכחה שב'משנה תורה' (דברים כח, כב): 'יִכָּכֶה ה' בַּשַּׁחֲפָת וּבַקִּדְחָת וּבַדִּלְקָת וּבַחֲרָר וּבַחֲרָב וּבַשִּׁדְפוֹן וּבַיָּרְקוֹן'. אכן לא הוזכר בפסוק שמכה זו תהיה ב'דָּגָן'.

והנה בתוכחה שב'תורת כהנים' (ויקרא כו, כט) נאמר: 'אֶת הַשַּׁחֲפָת וְאֶת הַקִּדְחָת'. וכתב שם האבן עזרא: 'ורבים אמרו, כי השחפת והקדחת שנים חליים בזרע, כמו השדפון והירקון'. ואם כן מסתבר שהוא הדין 'דִּלְקָת' הסמוכה ל'שַׁחֲפָת' ו'קִדְחָת' שבמשנה תורה, היא חולי שיש בזרע.

וכן כתב האבן עזרא בדברים שם בסוף הפסוק: 'ויש אומרים, כי אלה חליים בזרע'. ונראה לפרש, שתיבת 'אלה', קאי גם על 'דִּלְקָת' שבראש הפסוק. וזהו שיסוד הפייטן: 'דָּגָן מִדִּלְקָת'. (כתבי הגאון רבי דוד צבי הילמן זצ"ל).

ג. 'לְמַעַן בֶּן הַנֶּעֱקָד עַל עֲצִים וְאֵשׁ' (לְמַעַן אֵיתָן).

במעשה העקידה נאמר: 'וַיַּעֲרֹךְ אֶת הָעֵצִים וַיַּעֲקֵד אֶת יִצְחָק בְּנוֹ וַיֵּשֶׁם אֹתוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֲצִים', ולא נתפרש בכתוב, האם ערך וסידר אברהם את העצים על גבי האש. אמנם בפרקי דרבי אליעזר (פל"א) כתוב: קשר שתי ידיו ושתי רגליו, ועקדו על גבי המזבח,

ולאור הכוכבים, והזכיר עליהם את השם, ועמד כל אחד במקומו ששה ושלשים שעות עד מוצאי שבת, שנאמר: 'וַיֵּלֶם הַשָּׁמַשׁ וַיָּרֶחַ עָמַד עַד יָקָם גֹּיִי אֲבִיר'.

זהו שיסד הפייט 'לְמַעַן נָף יְדוֹ', שפשוט יהושע את ידו והעמיד את השמש והירח עד שנפלו האויבים 'וַיָּרְדּוּ אֲבָנֵי אֲשׁ'. [ומדוקדק לשון הפייט: 'נָף יְדוֹ', ולא: 'יָדוֹ'].

ז. 'הוֹשֵׁעַ נָא בְּאַרְבַּע שָׁבוּעוֹת' (אֵל לְמוֹשָׁעוֹת)

ביאורים רבים נאמרו ע"י הראשונים בכוונת הפייטן. ובפירוש קדום (נדפס בקובץ חיי עולם פריז תרל"ט) פירש: "'בְּאַרְבַּע שָׁבוּעוֹת' – כמו: 'חַג הַשָּׁבוּעוֹת', והכי קאמר: רבונו של עולם, הִנֵּה לָנוּ לְמוֹשָׁעוֹת – להושיע אותנו ולשפוט אותנו ברחמים, באלו ארבע שָׁבוּעוֹת של חודש תשרי, שהעולם נידון בהם.

אמנם יש שהעירו, שהרי השבוע האחרון של תשרי אינו ימי דין. ולכך פירשו, שהשבוע הראשון מתחיל מכ"ה באלול שמתחילים לומר בו סליחות ותחנונים (כמש"כ הר"ן בר"ה ג, א), וכשחל ראש השנה ביום ה' או ו' נוהגים להתחיל לומר סליחות ממוצאי שבת, ומיום זה עד יום טוב שני של שמיני עצרת הוא ארבעה שבועות, ועמך ישראל: 'גָּשִׁים בְּשָׁבוּעוֹת' – באים אליך רק בתפילות 'בארבעה שבועות' אלו. (שער יששכר ח"ב מאמרי חדש תשרי, עבודת הלב לרבי שלמה אהרן וורטהימר).

ח. 'אֲנִי נְהוּ הוֹשִׁיעָה נָא'.

רש"י בסוכה (מה, א בפירוש שני) פירש: 'אֲנִי נְהוּ' – שני שמות משבעים ושתיים שמות של שם המפורש, הנקובים בשלש מקראות הסמוכים: 'וַיִּסַּע' 'וַיָּבֵא' 'וַיָּט', ע"ש.

ולפי דבריו ה'וא"ו הראשונה של תיבת: 'נְהוּ', היא מעיקר השם, ואינה וא"ו החיבור.

ויש לעיין ממה שאמרו בשבת (קד, א): ה"ו – זה שמו של הקב"ה. ופירש רש"י: ה"ו – כמו 'אֲנִי נְהוּ' – שמות הם. וצ"ע, שהרי השם הוא 'וְהוּ' כמו שפירש רש"י בסוכה, ולא 'והו'.

איתן). כתב רבי שבתי סופר בביאורו על ההושענות: כן הוא בכל הסידורים וסידורי קלף – 'לְמַעַן גְּבוֹר'. אבל באחד מסידורי קלף כתוב: 'לְמַעַן גְּבִיר', והוא לפי דעתי יותר נכון, כי היא ברכת יעקב שברכו יצחק אביו, שאמר לו (בראשית כז, כט): 'הִנֵּה גְבִיר לְאַחֶיךָ'. ולא נמצא בשום מקום שנקרא 'גבור', אף על פי שנאבק עם המלאך ויוכל לו, עם כל זה לא נקרא 'גיבור' בשום מקום.

אמנם כך מצאנו שדרשו חז"ל (מדרש תהלים קיב, ב): 'גְּבוֹר בְּאַרְץ יְהוּדָה וְרָעוּ', 'גְּבוֹר בְּאַרְץ' – זה יעקב, שנאמר (ישעיה מא, ח): 'וְאַתָּה יִשְׂרָאֵל עַבְדִּי יַעֲקֹב אֲשֶׁר בְּחַרְתִּיךָ וְרַע אֲבָרְהָם אֲהַבִּי'. ומה גבורתו: 'וַיֵּשֶׁר אֶל מְלָאָךְ וַיִּכַּל בָּכָה וַיִּתְחַנֵּן לוֹ', נטל את המלאך ורפשו לארץ. 'דור ישרים יבורך' – ואיזה דור ישרים, כל אלה שבטי ישראל.

זהו שיסד הפייט: 'לְמַעַן גְּבוֹר – הַנֶּאֱבָק עִם שׂוֹר אֲשׁ'.

וכן אמרו (קה"ר ט, יא): 'וְלֹא לַגְּבוּרִים הַמְּלַחְמָה' – זה יעקב אבינו. אתמול 'וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב וַיִּגַּל אֶת הָאָבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר', כאדם שמעביר את הפקק מעל פי הצלוחית.

ו. 'לְמַעַן נָף יְדוֹ וַיָּרְדּוּ אֲבָנֵי אֲשׁ' (לְמַעַן אִיתָן).

פירש הרוקח, זה יהושע, שהניף ידו בתפילה, עד שירדו אבני אש, דכתיב (יהושע י, יא): 'וְהָ' הַשִּׁלֵּף עֲלֵיהֶם אֲבָנִים גְּדוֹלוֹת מִן הַשָּׁמַיִם עַד עֲזָקָה וַיִּמְתּוּ רַבִּים אֲשֶׁר מֵתוּ בְּאַבְנֵי הַבֶּרֶד מֵאֲשֶׁר הָרְגוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּחַרְבִּי'.

עוד יש לפרש בכוונת הפייט 'לְמַעַן נָף יְדוֹ', על פי מה שאמרו בפרקי דרבי אליעזר (פנ"ב): מיום שנבראו שמים וארץ השמש והירח והכוכבים והמזלות עולין להאיר על הארץ, ואינן מערערין זה עם זה, עד שבא יהושע ועשה מלחמתן של ישראל, וערב שבת היתה, וראה יהושע בצרתן של ישראל שלא יחללו את השבת, ועוד שראה חרטומים האמוריים כובשים במזלות לבא על ישראל, מה עשה יהושע, פשט ידו לאור השמש ולאור הירח

ט. 'בְּהוֹשַׁעַת פְּלִאֵי אֲרוֹן כְּהִפְשָׁע' (כְּהוֹשַׁעַת אֱלִים).

בסידור שנדרס בלובלין שנת של"א פירש תיבת: 'פְּלִאֵי אֲרוֹן', – לפי ששם המפורש היה כתוב בקלף ומונח בארון עם ספר התורה. [עי' ב"ב יד, ב: מלמד, שהשם וכל כינויו מונחין בארון]. ומנין ש'פְּלִאֵי' הן השמות, שנאמר: 'לְמָה זֶה תִּשְׁאַל לְשִׁמִּי וְהוּא פְּלִאִי'. כך אמר לו המלאך, לפי שאני משתמש בשם המפורש שפעמים אני של אש, ופעמים אני של ברד, לכך אין אתה יכול לידע את שמי, והכי פירוש הפייט: 'בְּהוֹשַׁעַת פְּלִאֵי אֲרוֹן' – כמו שהושעת את שם המפורש שנקרא 'פְּלִאִי', שהיה מונח בארון, וגם לארון עצמו, עי"ש.

ויש לעיין, למה הזכיר הפייט רק את שם המפורש שהיה מונח בארון, ולא את הלוחות עצמן שגלו עם הארון לפלשתים.

אמנם במדרש שמואל פרשה יא, איתא, ששאל הלך וחטף את הלוחות מיד גלית. ונמצא שבאמת לא גלו הלוחות עם הארון לפלשתים. ולכך נקט הפייטן דוקא: 'בְּהוֹשַׁעַת פְּלִאֵי אֲרוֹן', דהיינו שם המפורש שהיה מונח בארון. [אמנם ראה רש"י תהלים עח, סא: 'וַיִּתֵּן לְשִׁבְי עֲזוֹ' – מסר הארון והלוחות ביד פלשתים].

ומה שיסד הפייט להזכיר ענין גלות שם המפורש, יש לפרש שהנה כל פיוט זה מיוסד על גלות השכינה, ועל בקשת 'אֲנִי וְהוּא הוֹשִׁיעָה נָא' שהיו אומרים בבית המקדש (ראה ריקאנטי בראשית ג, יג), ואם כן יש לומר, שהנה כתב הגר"א בפירושו לשיר השירים (א, ב), ששני שמות אלו: 'אני והו', הם הראשים והכוללים של כל השבעים שמות, עי"ש. ויש לומר, שלכך אנו מזכירים בפיוט זה את גלות ארון הברית ושם המפורש שעמו, שכביכול 'אני והו' גלה עמו.

י. 'רוֹנְנִים אֲנִי וְהוּא הוֹשִׁיעָה נָא' (כְּהוֹשַׁעַת אֱדָם).

בפירוש 'פתח הדביר' על ספר העיטור (הל' לולב סקל"ה) הביא בשם הגר"א: "כי בשבח

'אֵל אֲדוֹן' מסודר שם של כל ע"ב. והנה על תיבת 'לְהוֹיֹת' יש שם שם 'אנ"י', ועל תיבת 'שְׁמִחִים' יש שם שם 'וה"ו', והוא רמז 'להיות שמחים'. [וכן כתב בביאור הגר"א על מש"כ הרמ"א (סי' תרס ס"ב) שאין אבל מקיף בלולבו בחג הסוכות: "דכתיב: 'וּשְׂמִיחָתֶם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם שְׂבַעַת יָמִים', ועיין תוס' סוכה מה, א ד"ה תקעו – דתקעו והריעו ותקעו, משום שמחה. והוא בשעת הקפה" – והיינו שההקפה היא שעת שמחה, ואז מתקיים 'ושמחתם לפני ה'"].

זהו שנקט הפייטן: 'רוֹנְנִים אֲנִי וְהוּא הוֹשִׁיעָה נָא'. – שבשעת ההקפה היו מבקשים ומתפללים: 'אֲנִי וְהוּא הוֹשִׁיעָה נָא' ברננה ובשמחה – שבשמות אלו רמז: 'לְהוֹיֹת שְׁמִיחִים'.

יא. 'בְּהוֹשַׁעַת חֵיל זְרִיזִים מְשֻׁתָּם בְּמִנוּחָה' (כְּהוֹשַׁעַת אֱדָם).

הכהנים הם זריזים בעבודתם, כמו שאמרו בכמה מקומות: 'כהנים זריזים הם'. אמנם היכן מצאנו שהכהנים מכונים: 'חֵיל'.

ונראה שהוא מיוסד על הכתוב (דברים לג, יא): 'בְּרַךְ ה' חֵילוֹ'. וכתב הרמב"ן: 'בְּרַךְ ה' חֵילוֹ' – שיהיו 'חֵיל' גדול, והטעם שירבו ולא ימעטו בבואם אל הקדש. (ספר אערוך שועי). וכן משמע ברש"י שם שכתב: 'מִחֵץ מִתְּנִים קָמִיו' – ראה שעתידין חשמונאי ובניו להלחם עם היונים, והתפלל עליהם וכו' לכך נאמר: 'בְּרַךְ ה' חֵילוֹ'. ומשמע שפירש 'חֵילוֹ' מלשון צבא, כמו (שמות יד, ט): 'וּפָרְשָׁיו וְחֵילוֹ'. [אבל אונקלוס שם תרגם: 'בְּרַךְ ה' נְכֻסְהִי'. כמו (בראשית לד, כט): 'וְאֵת כָּל חֵילָם' – ממונם. וכ"ה בספרי שם פיסקא שנב אות יא: 'חֵילוֹ' – בנכסים].

יב. 'אֲזוּ בָבָא מִחֶרֶף סִתָּם עֵינֹת מַיִם' ('לְמַעַן תָּמִים בְּדוֹרוֹתֵינוּ').

זה חזקיהו, שכשבא סנחריב להילחם עם ישראל, סתם את מי גיחון. והקשו, הא שנינו בפסחים (פ"ד מ"ט): ששה דברים עשה חזקיה המלך. על שלשה הודו לו, ועל שלשה לא הודו

והסכימה עמו דעת המקום, יסד הפייט להזכיר לזכות: 'אז כבא מחרף, סתם עינות מים'. (דובר שלום).

יג. 'מחכמנו אַמרים המְשולים ברחבי מים' ('למען תמים בדורותי').

זה עזרא הסופר, שלימד את ישראל מצוות התורה המשולה לרחבי מים, כמו שנאמר: 'פוצו מעינתך חוצה ברחבות פלגי מים'. (מתזור ויטרי).

והנה הפייטן לא מצא בעזרא את ענין ה'מים', אלא שלימד תורה המשולה למים, וצ"ב מה הענין המיוחד שמצאנו בעזרא שהתורה שלימד את ישראל משולה דוקא למים, אשר על כן אנו מזכירים זכות מים זו ב'הושענא רבה'.

ויש לבאר על פי מה שאמרו בב"ק (פ"ב ע"א), שעזרא תיקן שיהיו קורין בתורה בשני ובחמישי. והקשו, והא מעיקרא הוה מיתקנא, דתניא: 'וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים', — דורשי רשומות אמרו, אין מים אלא תורה, שנאמר: 'הוי כל צמא לכו למים'. כיון שהלכו שלשת ימים בלא תורה נלאו. עמדו נביאים שביניהם ותיקנו להם שיהיו קורין בשבת ומפסיקין באחד בשבת, וקורין בשני ומפסיקין שלישי ורביעי, וקורין בחמישי ומפסיקין ערב שבת, כדי שלא ילינו שלשה ימים בלא תורה. ומשני, מעיקרא תקנו חד גברא תלתא פסוקי, אי נמי תלתא גברי תלתא פסוקי, כנגד כהנים לויים וישראלים, ואתא עזרא ותיקן תלתא גברי ועשרה פסוקי, כנגד עשרה בטלנין.

מעשה יש לומר, שכיון שעזרא הוסיף והרחיב את תקנת קריאת התורה, כדי שלא יהיו נלאים וצמאים לתורה המשולה למים, לכך יסדו בו: 'מחכמנו אַמרים המְשולים ברחבי מים'.

עוד יתכן, שסמך הפייט על הכתוב בעזרא (נחמיה ח, א-ג): 'וַיֹּאסְפוּ כָל הָעָם כְּאִישׁ אֶחָד אֶל הָרְחוֹב אֲשֶׁר לִפְנֵי שַׁעַר הַמִּים וַיֹּאמְרוּ לְעֹזְרָא הַסֹּפֵר לְהָבִיא אֶת סֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת יִשְׂרָאֵל. וַיָּבִיא עֹזְרָא הַכֹּהֵן אֶת הַתּוֹרָה לִפְנֵי

לו. — סתם מי גיחון העליון, ולא הודו לו. — שהיה לו לבטוח בהקב"ה, שאמר: 'וַגִּגְוֹתַי עַל הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָה'.

ואם כן היאך יסד הפייטן להזכיר זכות זו של חזקיהו שסתם המעיינות, הרי לא הסכימו עמו חכמים בדבר זה.

וכתב הרד"ל בביאורו לפרדר"א, שדעת פייטן דידן שלא כגמרא זו, אלא כדעת האבות דרבי נתן (פ"ב ה"ד): "סתם מי גיחון, והסכימה דעתו לדעת המקום, שנאמר: 'וְהוּא יִחְזַקְיָהוּ סִתָּם אֶת מוֹצָא מִימֵי גִיחֹן הָעֶלְיוֹן וַיִּשְׁרָם לְמַטָּה מֵעֶרְבָה לְעִיר דָּוִד וַיִּצְלַח יִחְזַקְיָהוּ בְּכָל מַעֲשָׁהוּ'".

אמנם יש שכתב, שלא נחלקו חז"ל בדבר זה, אלא שתי פעמים סתם חזקיהו מעיינות, פעם אחת הודו לו ופעם אחרת לא הודו לו. שכן כתוב בדברי הימים (פרק לב): 'אֲחֵרֵי הַדְּבָרִים וְהָאֵמֶת הָאֵלֶּה בָּא סִנְחָרִיב מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיָּבֹא בִיהוּדָה וַיִּחַן עַל הָעָרִים הַבְּצֻרוֹת וַיֹּאמֶר לְבָקָעִם אֲלֵיו. וַיֵּרָא יִחְזַקְיָהוּ כִּי בָא סִנְחָרִיב וּפָנָיו לְמַלְחָמָה עַל יְרוּשָׁלַּיִם. וַיִּוָּעַץ עִם שָׂרָיו וַגִּבְרָיו לְסִתּוֹם אֶת מִימֵי הָעֵינֹת אֲשֶׁר מֵחוּץ לְעִיר וַיַּעֲזְרוּהוּ. וַיִּקְבְּצוּ עִם רַב וַיִּסְתְּמוּ אֶת כָּל הַמַּעֲיֹנוֹת וְאֶת הַנַּחַל הַשּׁוֹטֵף בְּתוֹךְ הָאָרֶץ לֵאמֹר לָמָּה יָבֹאוּ מַלְכֵי אַשּׁוּר וּמָצְאוּ מִים רַבִּים'. ובסוף הפרק שוב נכפל: 'וְהוּא יִחְזַקְיָהוּ סִתָּם אֶת מוֹצָא מִימֵי גִיחֹן הָעֶלְיוֹן וַיִּשְׁרָם לְמַטָּה מֵעֶרְבָה לְעִיר דָּוִד וַיִּצְלַח יִחְזַקְיָהוּ בְּכָל מַעֲשָׁהוּ. וּמָהוּ הַכִּפִּילוֹת. אֲלֵא עַל כִּרְחָךְ, סְתִימַת הַמַּעֲיֹנוֹת שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם 'וַיִּוָּעַץ עִם שָׂרָיו וַגִּבְרָיו', אֵינָה אוֹתָהּ סְתִימַת מִי גִיחֹן הַכְּתוּבָה בְּסוֹף הַפֶּרֶשָׁה, וְאֵכֶן עַל סְתִימַת מַעֲיֹנוֹת אֵלּוּ הַסְּכִימָה עִמּוֹ דַּעַת הַמָּקוֹם, כְּדַכְתִּיב בְּקֶרֶא שְׁנוּעַץ בְּדָבָר זֶה חֲזַקְיָהוּ עִם שָׂרָיו וְחַכְמָיו, וְעַל זֶה הַסְּכִימָה דַּעַתוֹ לְדַעַת הַמָּקוֹם, אֲבָל עַל סְתִימַת מִי גִיחֹן שֶׁנֶּאֱמַר בְּסוֹף הַפֶּרֶשָׁה, בִּזְהָ לֹא הוֹדוּ לוֹ חַכְמָיִם. [וְכַעֲי"ז כְּתָב מֵהֶרֶשׁ"א בַּח"א בְּבִרְכוֹת י', ב, עי"ש]. וְעַל סְתִימַת הַמַּעֲיֹנוֹת שֶׁסִּתָּם בַּעֲצַת שָׂרָיו וְגִיבּוּרָיו,

מוריה, שנה שלשים ושתיים, גליון ט—יב (שפא—שפד), תשרי תשע"ד ♦

בפיוט 'תענה אמונים' מזכיר את הבארות שהיו בגורר אשר סתמום פלשתים: 'ושב יצחק ויחפר את בארות המים אשר חפרו בימי אברהם אביו', — וזהו שיסד בו: 'ושב ויחפר בארות מים', ששב וחפר את הבארות שכבר חפרם אביו אברהם.

בפיוט 'למען תמים', מזכיר את הבאר אשר חפרו עבדי יצחק בבאר שבע, כדכתיב: 'ויאמרו לו מצאנו מים', זהו שיסד: 'בשרוהו עבדיו מצאנו מים'.

ובתפילת גשם יסד הקליר: 'חפר ומצא בארות מים' — אלו הבארות שחפר בנחל גרר: 'עשק', 'שטנה' ו'רחובות', וכלשון הקרא שם: 'ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים וכו' ויעתק משם ויחפר באר אחרת'.

הקהל מאיש ועד אשה וכל מבין לשמע ביום אחד לחדש השביעי. ויקרא בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים מן האור עד מחצית היום נגד האנשים והנשים והמבנים ואזני כל העם אל ספר התורה. וזהו שיסד: 'מחפמנו אמרים המשולים ברחבי מים'.

יד. 'למען הנעקד בשער השמים ושב ויחפר בארות מים' (תענה אמונים).

בפיוט 'למען תמים בדורותיו' יסד הפייטן בהזכרת זכותו של יצחק: 'בשרוהו עבדיו מצאנו מים'. ובתפילת גשם יסד: 'זכור הנולד בבשורת יקח נא מעט מים — חפר ומצא בארות מים'.

ונראה, שבכל מקום נקט הפייטן ענין אחר במים שמצאו בחפירת הבארות ביצחק אביו.

הרב לוי הכהן רבינוביץ

מח"ס מעדני השלחן על שו"ע יורה דעה
הלכות בשר בחלב והלכות תערובות

סיכך בפשתי העץ

בס"ד יום ד' בראשית כ"ד תשרי תשנ"ג

מ"מ לא כותב הטעם שהוא מקבל טומאה, רק טעם אחר, מפני שאניצי פשתן ראויים ליתן אותה בכרים וכסתות, והרי הן מקבלין טומאה ע"י דבר אחר, ולא פחיתי מבלאי כלים.

המגיד משנה כתב שהרמב"ם הוצרך לטעם זה "מפני שנשתנית צורתו" מפני שהפשתן אינו מקבל טומאה אפילו כשהוא מנופץ, וזה ברור, וכן מוכח בבמה מדליקין (שבת דף כ"ז:) וכ"כ רבינו מנוח (על הרמב"ם שם).

וכוונתם לדברי הגמרא (שם) דרבי מאיר סובר שתי וערב מטמאין במגע מיד, ורבי יהודה סובר דהאונין של פשתן מטמאין משיתלבנו

כבוד הגאון הגדול וכו' רבי ישראל יעקב פישור שליט"א,

אחדשה"ט באהבה רבא כיאות למעכ"ת, קושייתו שהקשה בחול המועד סוכות, בסוכתו של הגאב"ד רבי משה אריה פריינד שליט"א, על דברי הרמב"ם (סוכה פרק ה' הלכה ד') שכתב סיככה בפשתי העץ שלא דק אותן ולא נפצן כשרה, שעדיין עץ הוא, ואם דק ונפץ אותן, אין מסככין בו, מפני שנשתנית צורתו, וכאילו אינו מגדולי קרקע.

והקשה מעכ"ת למה לא כתב הרמב"ם שאין מסככין בו מפני שהוא מקבל טומאה. וגם על הראב"ד קשה, הגם שחולק על הרמב"ם,

♦ מוריה, שנה שלושים ושתים, גליון ט—יב (שפא—שפד), תשרי תשע"ד